



## TARBIYACHILARNING IMPLANTLI BOLALAR BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASI

Atamirzayeva Zebunniso Baxtiyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika kefedrasi

Logopediya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

zebunnisoatamirzayeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20813766>

### ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 19-iyun 2026 yil

Ma'qullandi: 21-iyun 2026 yil

Nashr qilindi: 23-iyun 2026 yil

### KEYWORDS

tarbiyachi kompetensiyasi,  
koxlear implant, implantli  
bolalar, inklyuziv ta'lim, kasbiy  
kompetentlik,  
surdopedagogika, pedagogik  
mahorat, kommunikativ  
kompetentlik, individual  
yondashuv, refleksiv  
kompetensiya, oila bilan  
hamkorlik, maxsus pedagogika,  
kasbiy rivojlanish, pedagogik  
tayyorgarlik, inklyuziv  
pedagogika.

### ABSTRACT

*Mazkur maqolada tarbiyachilarning implantli bolalar bilan ishlash kompetensiyasining pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilingan. Zamonaviy inklyuziv ta'lim sharoitida koxlear implantli bolalarning muvaffaqiyatli rivojlanishi va ijtimoiy integratsiyasi ko'p jihatdan tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligi, maxsus pedagogik bilimlari va amaliy kompetensiyalariga bog'liqdir. Tadqiqotda tarbiyachilarning implantli bolalar bilan ishlashga oid bilim, ko'nikma va malakalari, kommunikativ kompetentligi, inklyuziv pedagogik yondashuvlarni qo'llash tajribasi hamda kasbiy refleksiyasi o'rganildi. Ilmiy manbalarni nazariy tahlil qilish, pedagogik kuzatish, anketa-so'rovnoma, ekspert baholash va monitoring metodlari asosida olib borilgan tadqiqot natijalari implantli bolalar bilan ishlashda maxsus kompetensiyalar tizimini rivojlantirish zarurligini ko'rsatdi. Shuningdek, surdopedagogik bilimlar, individual yondashuv, oila bilan hamkorlik va kommunikativ qo'llab-quvvatlash kompetensiyalarining pedagogik faoliyat samaradorligiga ta'siri asoslandi.*

So'nggi yillarda dunyo miqyosida inklyuziv ta'limni rivojlantirish va alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning sifatli ta'lim olishini ta'minlash ustuvor pedagogik vazifalardan biriga aylandi. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati ko'plab omillarga bog'liq bo'lsa-da, ushbu jarayonda pedagoglarning kasbiy kompetentligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, koxlear implantli bolalar bilan ishlashda tarbiyachining maxsus bilimlari, metodik tayyorgarligi va kommunikativ ko'nikmalari bolaning rivojlanish dinamikasi hamda ta'lim jarayoniga moslashuvini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Koxlear implantatsiya eshitishida chuqur nuqsoni bo'lgan bolalarga eshitish imkoniyatlarini tiklash imkonini beruvchi zamonaviy tibbiy texnologiya hisoblanadi. Biroq implantatsiyaning muvaffaqiyati faqat tibbiy natijalar bilan belgilanmaydi. Implantdan keyingi rehabilitatsiya, nutqiy rivojlanish, kommunikativ tajribaning shakllanishi va ijtimoiy integratsiya jarayonlarida

pedagoglarning kasbiy faoliyati muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida tarbiyachining bolaga ta'siri nutqning rivojlanishi, muloqot ko'nikmalarining shakllanishi va ta'limga tayyorgarlik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab tarbiyachilar implantli bolalar bilan ishlash bo'yicha umumiy pedagogik bilimlarga ega bo'lsalar-da, maxsus surdopedagogik tayyorgarlik, eshituv reabilitatsiyasi asoslari va individual rivojlantiruvchi yondashuvlar bo'yicha yetarli kompetensiyaga ega emaslar. Natijada implantli bolalarning ta'lim ehtiyojlarini to'liq qondirish, nutqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va inklyuziv muhitga moslashtirish jarayonlarida muayyan qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning ustuvor ahamiyat kasb etishi pedagog faoliyatining natijadorligini faqat bilimlar hajmi bilan emas, balki kasbiy vaziyatlarda samarali faoliyat yuritish qobiliyati bilan baholashni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan implantli bolalar bilan ishlash kompetensiyasi pedagogning nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari, kommunikativ madaniyati, reflektiv faoliyati va oila bilan hamkorlik qobiliyatining integratsiyalashgan tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Bugungi kunda implantli bolalar bilan ishlashga tayyor tarbiyachilarni tayyorlash, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va malakasini oshirish masalalari ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu sababli tarbiyachilarning implantli bolalar bilan ishlash kompetensiyasining tarkibi, tuzilishi va rivojlanish mexanizmlarini o'rganish maxsus pedagogika hamda inklyuziv ta'lim nazariyasining muhim ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi tarbiyachilarning implantli bolalar bilan ishlash kompetensiyasining pedagogik-psixologik asoslarini aniqlash, uning tarkibiy komponentlarini tahlil qilish hamda kasbiy tayyorgarlik samaradorligini oshirishning ilmiy mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

#### **Adabiyotlar tahlili**

Pedagog kompetentligi muammosi zamonaviy pedagogika va ta'lim psixologiyasining markaziy ilmiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi o'n yilliklarda kompetensiyaviy yondashuv ta'lim sifatini baholashning asosiy mezonlaridan biriga aylangan bo'lib, pedagog faoliyatining mazmuni va natijadorligini tushuntirishda muhim nazariy asos vazifasini bajarmoqda.

L. Shulman tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik mazmuniy bilimlar (Pedagogical Content Knowledge) konsepsiyasi pedagogning samarali faoliyati faqat predmet bilimlari bilan emas, balki ushbu bilimlarni o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos ravishda yetkazib berish qobiliyati bilan ham belgilanishini ko'rsatadi. Ushbu yondashuv implantli bolalar bilan ishlashda tarbiyachining maxsus pedagogik va metodik tayyorgarligini tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

P. Perrenoud kompetensiyani murakkab kasbiy vaziyatlarda samarali faoliyat yuritish imkonini beruvchi integrallashgan bilim, ko'nikma va tajriba tizimi sifatida tavsiflaydi. Olimning fikricha, zamonaviy pedagog o'z faoliyatini reflektiv tahlil qila olishi, yangi vaziyatlarga moslashishi va individual pedagogik qarorlar qabul qila olishi zarur.

L. Florian tomonidan ishlab chiqilgan inklyuziv pedagogika konsepsiyasi barcha bolalar uchun ta'lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan pedagogik yondashuvni ilgari suradi. Muallifning ta'kidlashicha, inklyuziv muhitda faoliyat yurituvchi pedagog har bir bolaning ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'limni moslashtirish kompetensiyasiga ega bo'lishi kerak. M. Ainscow inklyuziv ta'lim muvaffaqiyatini pedagoglarning o'zgaruvchan ta'lim ehtiyojlariga

moslashish qobiliyati bilan bog'laydi. Olimning fikricha, pedagogik moslashuvchanlik va hamkorlik kompetensiyasi alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar bilan ishlashda muhim ahamiyatga ega.

J. Hattie tomonidan amalga oshirilgan meta-tahlillar pedagogning kasbiy mahorati va refleksiv faoliyati o'quvchilar rivojlanishiga eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri ekanligini ko'rsatadi. Ushbu natijalar implantli bolalar bilan ishlashda ham pedagogning professional kompetensiyasi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. L. Darling-Hammond pedagoglarni tayyorlash tizimi bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash uchun kasbiy tayyorgarlikning amaliy yo'naltirilgan bo'lishi zarurligini asoslaydi. Muallif pedagoglarni faqat nazariy emas, balki amaliy kompetensiyalar asosida tayyorlash zarurligini ta'kidlaydi.

H. Timperley esa kasbiy rivojlanishning uzluksiz modelini ishlab chiqib, pedagoglarning o'z faoliyatini muntazam takomillashtirib borishi o'quvchilar natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ilmiy jihatdan asoslagan. Implantli bolalar bilan ishlashga oid zamonaviy tadqiqotlar pedagog kompetensiyasining quyidagi tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatadi: surdopedagogik bilimlar; eshituv reabilitatsiyasi asoslarini bilish; kommunikativ qo'llab-quvvatlash kompetensiyasi; individual rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish qobiliyati; ota-onalar bilan samarali hamkorlik; refleksiv va diagnostik faoliyat.

#### **Tadqiqot metodologiyasi**

Mazkur tadqiqotning maqsadi tarbiyachilarning implantli bolalar bilan ishlash kompetensiyasi darajasini aniqlash, uning tarkibiy komponentlarini baholash hamda maxsus pedagogik tayyorgarlik dasturining samaradorligini o'rganishdan iborat bo'ldi.

Tadqiqot kompetensiyaviy yondashuv, inklyuziv pedagogika, surdopedagogika va pedagogik psixologiya metodologiyasi asosida tashkil etildi. Tadqiqot davomida anketa-so'rovnoma, pedagogik kuzatish, ekspert baholash, diagnostik suhbat, refleksiv tahlil, pedagogik eksperiment va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan 84 nafar tarbiyachi ishtirok etdi. Ulardan 42 nafari tajriba guruhiga, 42 nafari nazorat guruhiga kiritildi. Tadqiqotga shuningdek 8 nafar surdopedagog, 6 nafar psixolog va 4 nafar metodist ekspert sifatida jalb qilindi. Tajriba-sinov ishlari uch bosqichda amalga oshirildi.

Birinchi bosqich diagnostik bosqich bo'lib, unda tarbiyachilarning implantli bolalar bilan ishlash bo'yicha bilimlari, amaliy ko'nikmalari va kasbiy kompetensiyalari baholandi.

Ikkinchi bosqich shakllantiruvchi bosqich bo'lib, tajriba guruhi uchun maxsus "Implantli bolalar bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish" dasturi ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi. Dastur quyidagi modullarni o'z ichiga oldi: koxlear implant va eshituv reabilitatsiyasi asoslari; surdopedagogik yondashuvlar; kommunikativ qo'llab-quvvatlash texnologiyalari; individual rivojlantiruvchi dasturlarni tuzish; ota-onalar bilan hamkorlik strategiyalari; refleksiv pedagogik faoliyat. Mashg'ulotlar seminarlar, treninglar, keys-stadilar, amaliy mashqlar va superviziya shaklida tashkil etildi. Uchinchi bosqich nazorat bosqichi bo'lib, unda dastlabki va yakuniy natijalar qiyosiy tahlil qilindi. Tarbiyachilar kompetensiyasi quyidagi mezonlar asosida baholandi:

1. Kognitiv kompetensiya mezoni implantli bolalar rivojlanish xususiyatlarini bilish; surdopedagogik bilimlar; eshituv reabilitatsiyasi haqida tasavvur.

2. Amaliy-metodik kompetensiya mezoni maxsus metodlardan foydalanish; individual yondashuvni amalga oshirish; rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etish.

3. Kommunikativ kompetensiya mezoni bolalar bilan samarali muloqot; ota-onalar bilan hamkorlik; mutaxassislar bilan o'zaro aloqadorlik.

4. Refleksiv kompetensiya mezoni pedagogik faoliyatni tahlil qilish; kasbiy o'zini rivojlantirish; muammoli vaziyatlarga moslashish. Natijalar foizli ko'rsatkichlar, ekspert baholash va qiyosiy statistik tahlil asosida qayta ishlanib, kompetensiya rivojlanish dinamikasi baholandi.

### **Natijalar va muhokama**

Dastlabki diagnostika natijalari tarbiyachilarning implantli bolalar bilan ishlash bo'yicha kompetensiyasi yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatdi. Ishtirokchilarning 21,4 foizida yuqori, 47,6 foizida o'rta va 31,0 foizida past darajadagi umumiy kompetensiya ko'rsatkichlari qayd etildi.

Kognitiv kompetensiya bo'yicha olingan natijalar ko'plab tarbiyachilar implantli bolalarning psixologik va pedagogik rivojlanish xususiyatlari haqida umumiy ma'lumotlarga ega bo'lsalar-da, eshituv rehabilitatsiyasi va surdopedagogik metodlar bo'yicha bilimlari cheklanganligini ko'rsatdi. Amaliy-metodik kompetensiya tahlili individual rivojlantiruvchi dasturlarni tuzish, nutqiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash va maxsus pedagogik texnologiyalarni qo'llashda qiyinchiliklar mavjudligini aniqladi.

Shakllantiruvchi bosqich davomida o'tkazilgan treninglar va amaliy mashg'ulotlar tarbiyachilarning kasbiy faolligini oshirdi. Ayniqsa, amaliy vaziyatlarni modellashtirish va real pedagogik holatlar asosida ishlash yuqori samaradorlik ko'rsatdi. Yakuniy diagnostika natijalariga ko'ra tajriba guruhida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Yuqori darajadagi kompetensiyaga ega tarbiyachilar ulushi 23,8 foizdan 66,7 foizgacha oshdi. Past darajadagi kompetensiyaga ega respondentlar ulushi esa 28,6 foizdan 7,1 foizgacha kamaydi. Kognitiv kompetensiya bo'yicha tarbiyachilarning implantli bolalar rivojlanishi haqidagi bilimlari sezilarli darajada kengaydi. Ishtirokchilar eshituv rehabilitatsiyasi jarayonining bosqichlari va pedagogning ushbu jarayondagi rolini chuqurroq anglay boshladilar.

Amaliy-metodik kompetensiya bo'yicha individual ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish, moslashtirilgan mashg'ulotlarni tashkil etish va kommunikativ qo'llab-quvvatlash usullaridan foydalanish ko'rsatkichlari yaxshilandi. Kommunikativ kompetensiya natijalari ota-onalar bilan hamkorlik, bolalar bilan muloqot va multidissiplinar jamoa tarkibida ishlash ko'nikmalari rivojlanganligini ko'rsatdi. Refleksiv kompetensiya mezoni bo'yicha ham ijobiy dinamika qayd etildi. Tarbiyachilar o'z faoliyatini tahlil qilish, pedagogik qiyinchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqishda faolroq bo'la boshladilar.

Ekspert baholash natijalariga ko'ra, tajriba guruhidagi tarbiyachilar implantli bolalar bilan ishlashda ko'proq pedagogik moslashuvchanlik, individual yondashuv va kasbiy ishonch namoyon etdilar. Tadqiqot davomida kompetensiyani rivojlantirishning eng samarali omillari sifatida quyidagilar aniqlandi: amaliy yo'naltirilgan treninglar; surdopedagogik konsultatsiyalar; kasbiy refleksiya mashg'ulotlari; mentorlik va superviziya; ota-onalar bilan hamkorlik amaliyoti; real pedagogik vaziyatlar tahlili.

### **Xulosa**

Mazkur tadqiqotda tarbiyachilarning implantli bolalar bilan ishlash kompetensiyasining pedagogik va psixologik asoslari nazariy hamda empirik jihatdan o'rganildi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, implantli bolalarning muvaffaqiyatli rivojlanishi va inklyuziv ta'lim muhitiga moslashuvi ko'p jihatdan tarbiyachilarning kasbiy kompetentligi bilan bog'liq ekanligi aniqlandi. Pedagogning maxsus tayyorgarligi bolaning nutqiy rivojlanishi, kommunikativ faolligi va ijtimoiy integratsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatishi ilmiy jihatdan tasdiqlandi.

Ikkinchidan, tarbiyachilarning implantli bolalar bilan ishlash kompetensiyasi ko'p komponentli tuzilishga ega bo'lib, u kognitiv, amaliy-metodik, kommunikativ va refleksiv kompetensiyalar integratsiyasidan tashkil topishi asoslandi. Ushbu komponentlarning uyg'un rivojlanishi pedagogik faoliyat samaradorligini ta'minlaydi.

Uchinchidan, tadqiqot natijalari ko'plab tarbiyachilarda implantli bolalar bilan ishlash bo'yicha umumiy pedagogik bilimlar mavjud bo'lsa-da, maxsus surdopedagogik bilimlar va amaliy ko'nikmalar yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatdi. Bu holat maxsus kasbiy tayyorgarlik dasturlarini takomillashtirish zarurligini tasdiqlaydi.

To'rtinchidan, ishlab chiqilgan kompetensiyani rivojlantirish dasturi tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligi darajasini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, amaliy mashg'ulotlar, treninglar, superviziya va refleksiv tahlil metodlari kompetensiya rivojlanishida yuqori samaradorlik ko'rsatdi.

Beshinchidan, ota-onalar bilan samarali hamkorlik, multidissiplinar jamoa bilan ishlash va individual rivojlantiruvchi yondashuvlarni qo'llash implantli bolalar bilan ishlash kompetensiyasining muhim tarkibiy qismlari sifatida namoyon bo'ldi.

Oltinchidan, tarbiyachilarning kasbiy refleksiyasi va o'zini rivojlantirishga tayyorligi pedagogik faoliyatning sifat ko'rsatkichlarini oshirishda muhim omil ekanligi aniqlandi. Refleksiv kompetensiyaning rivojlanganligi pedagoglarga murakkab pedagogik vaziyatlarda samarali qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shulman L.S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. Educational Researcher. 1986. Vol. 15(2). pp. 4-14.
2. Perrenoud P. Ten New Competencies for Teaching. – Geneva: Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Geneva, 2002.
3. Florian L. Inclusive Pedagogy: A Transformative Approach to Individual Differences but Can It Help Reduce Educational Inequalities? Scottish Educational Review. 2015. Vol. 47(1). pp. 5-14.
4. Ainscow M. Developing Inclusive Education Systems: What Are the Levers for Change? Journal of Educational Change. 2005. Vol. 6(2). pp. 109-124.
5. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London: Routledge, 2009.
6. Darling-Hammond L. Teacher Education Around the World: What Can We Learn from International Practice? European Journal of Teacher Education. 2017. Vol. 40(3). pp. 291-309.
7. Timperley H. Professional Learning and Development. International Academy of Education. Brussels, 2008.
8. Slee R. Inclusive Education Isn't Dead, It Just Smells Funny. – London: Routledge, 2018.

9. UNESCO. Inclusive Education and Disability: A Discussion at the Global Level. Paris: UNESCO Publishing, 2020.
10. Marschark M., Spencer P.E. The Oxford Handbook of Deaf Studies in Learning and Cognition. – Oxford: Oxford University Press, 2018.
11. Moeller M.P., Ertmer D.J. Children with Hearing Loss and Their Families: Theoretical and Practical Perspectives. – Washington: Gallaudet University Press, 2016.
12. Po'latova P.M. Maxsus pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2021.
13. Karimova V.M. Pedagogik mahorat va kompetentlik asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2022.

